
KÖNYVEK

RÁCZ ILDIKÓ MÁRIA

ildiko@racz.hu

ORCID: 0000-0003-2289-7114

Пономарев Е. Р. *Преодолевший модернизм: Творчество И.А. Бунина эмигрантского периода: [монография] / Ин-т мировой литера-туры им. Академический Бунин; вып. 2. А.М. Горького РАН.–М.: Литфакт, 2019. – 340 с.: ил. ISBN 978-5-6043382-5-4В.*

Az első orosz irodalmi Nobel-díjas, Ivan Alekszejevics Bunyin születésének 150. évfordulójára rendezett jubileumi ünnepségsorozat nyitányaként jelent meg 2019-ben Jevgenyij Ponomarjov monográfiája, amely új megvilágításba helyezi az orosz klasszikus alkotástechnikájának és művészi poétikájának kérdéseit. A könyvet az Orosz Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének *Akadémiai Bunyin* sorozatában adták ki a szerző több évtizedes szerkesztői és szövegkritikai kutatómunkájának eredményeként (*И.А. Бунин: Новые материалы (2004–2014); Литературное наследство, Т. 110., 2022*). A monográfia külön érdeme a Leedsi Orosz Archívumban őrzött Bunyin-hagyaték korábban nem publikált anyagainak (naplójegyzetek, levélrészletek, feljegyzések, korabeli fényképek) sajtó alá rendezése, csökkentve ezzel az író emigráns korszakának „fehér foltjait” (*Függelék*). Bunyin saját műveit nem lezárt egésznek tekintette, írásait folyamatosan javította, átdolgozta, újabb és újabb szövegváltozatokat hagyva az utókorra, így a szerzői szándék bemutatására a könyvben idézett szövegek az író életében kiadott, utolsó szerkesztett változatból származnak. Ponomarjov az író halála után kiadott műveket a Bunyin-archívumban tárolt dokumentumok alapján idézi. A magyar olvasó számára Bunyin neve többnyire ismeretlenül cseng, holott művei már az 1910-es évektől megjelentek magyar fordításban, alkotóművészetét a *Nyugat* nagyjai közül olyan jelentős személyek méltatták, mint Kosztolányi Dezső vagy Lengyel Menyhért. A tradicio-

nális irodalomtörténet Bunyint az utolsó orosz klasszikusként, a turgenyevi, tolsztoji és csehovi hagyomány folytatójaként könyvelte el. Az *Előszó*-ban a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az író emigráns korszakának megítélése komoly revízióra, alapvető szemléletváltásra szorul. Bunyin 1920-as évektől kezdődő művészi korszakának irodalmi alkotásaiban Jevgenyij Ponomarjov a modernizmus (főként az avantgárd) kritikáját, az intertextualitást, a szövegtípusok vegyítését, a nézőpontok és hangnemek változtatását, történetközpontúság helyett a szövegek újraírását vagy újraértelmezését a posztmodern jegyeiként értelmezi. Bunyin kései alkotói korszakát pedig a töredékesség, a részletek, fragmentumok gazdagsága és önálló irodalmi léte jellemzi.

A monográfia címe filológiai utalás V. M. Zsirmunszkij „*A szimbolizmus meghaladói*” (*Преодолевшие символизм*) című, 1916-ban publikált tanulmányára, amelyet az irodalomtörténész a kor új irányzatát képviselő akmeistáknak szentelt. Bunyin – az akmeizmus egyik jellemző jegyére – a „tökéletességre törő” alkotó igényét példázza a textúra lezáratlansága, képlekeny, formálható, „tökéletesíthető” jellege. Az író művészi technikáját a 19. századi elődöktől megkülönbözteti, hogy nála az ún. „kezdeti szöveg” (*начальный текст*) is szinte önálló irodalmi alkotás, a későbbi „nagyiszöveg” (*большой текст*) kvintesszenciája. Másfelől a publikált szöveget sem tekinthetjük végleges, lezárt formának, csupán potenciális „közbeneső szövegnek” (*промежуточный текст*), amely a későbbi kiadások alkalmával ismételt változtatáson lehet keresztül. Ezzel a technikával született az *Arszenyev élete*, a *Sötét fasor*, a „*Visszaemlékezések*” vagy a befejezetlenül maradt „*Csehovról*” című könyv.

A négy tematikus egységből felépülő monográfia első részében (*I. Az Arszenyev élete megírásához vezető út*) a szerző Bunyin forradalom utáni művészetét az emigráns orosz irodalom tágabb kontextusában vizsgálja (*Emigráns mitológiák, az emlékezet aspektusai, a világ metaforizálása*). Értelmezésében a múlt kulturális örökségének megőrzése az emigrációban központi kérdéssé

minősül át: „Az irodalom egy olyan Oroszország emlékezetének a megőrzőjévé lép elő, amely a valóságban többé már nem létezik.” (29. o.) Bunyin a megváltozott egzisztenciális és lélekállapot művészi tolmácsolására új narrációs módozatokat keres, a naplójegyzet és a vázlat az író kései korszakának jellemző formái.

A szerző a posztmodern elvek érvényesülését Bunyin 1920 utáni prózájában a bolsevik diktatúrát elítélő írása, az *Elátkozott napok* szövegkritikai vizsgálatával szemlélteti (*Dokumentarista próza és biteles lét*). A mű eszmei tartalma folyamatosan, a naplószerű feljegyzések első publikálása során alakult ki (*Возрождение, 1925*). Ezekben az írásokban Bunyin több olyan szövegrészletet ismételt, amelyet már valamelyik korábbi, az 1920-as évek elején publikált művében is szerepeltetett (jelen technika Jevgenyij Ponomarjov szerint Sz. Dovlatov írói módszerére hasonlít). Mindez azt jelenti, hogy Bunyin „művészi laboratóriumában” ugyanazt a „mini-szöveg”-et több alkalommal is felhasználta nem egyszer eltérő konnotációval és forrásmegjelöléssel. A második, 1935-ös kiadásban (a Petropolisz Kiadó Bunyin összegyűjtött műveit 11 kötetben jelentette meg) az író a szöveget jelentősen átdolgozta. A dokumentarista formát epikusra, az időrendet kronologikusra változtatta és jelentősen tömörített. Előkészülve egy lehetséges új kiadásra, Bunyin 1953-ban tovább dolgozott a szövegen, stilisztikai javításokat vitt bele és több rövidítést, kódolást feloldott (*ПАЛ. MS. 1066/10176*). Az 1950-ben megjelent „*Visszaemlékezések*” (*Воспоминания*) szintűgy hasonló technikával készült, olyan 1920 és 1949 között keletkezett feljegyzések gyűjteménye, amelyek jelentős része már a korábbi publikációkból ismerősen csengett a korabeli olvasó számára („*Visszaemlékezések*” *irodalmárokról és random*).

A forradalom előtti Oroszország „enciklopédiájának” méltán nevezhető *Arszenyev élete* című regény intertextuális vonatkozásai csupán az utóbbi időben keltették fel az irodalomkritikusok figyelmét (*II. Az Arszenyev élete. „Egy kortárs története”*). A szerző az archív anyagok tanulmányozása során megállapította, hogy a regény kezdeti vázlatai közül több még Bunyin forradalom előtti korszakában keletkezett, valamint egyes szövegrészek még a regény publikálása előtt megjelentek nyomtatásban különböző emigráns folyóiratokban. Miután a teljes könyv napvilágot látott,

Bunyin tovább dolgozott az anyagon egy esetleges újabb kiadást tervezve. Jevgenyij Ponomarjov e regény esetében is posztmodern jegyként értékeli a regény művészi kísérlet jellegét, intertextuális jegyeit (csehovi, turgenyevi szubtextusok), valamint a klasszikus hagyományra való szinte észrevétlen utalást. A tervezett, de el nem készült második kötet vázlataiból születtek később a *Sötét fásor* novellafüzér egyes darabjai (*A Sötét fásor intertextuális vonatkozásai. A novella-forma lebontása*).

Az 1930-as évek elejének emigráns irodalmában kialakult gyakorlattá vált, hogy az orosz kultúra kiemelkedő képviselőinek életrajzát megörökítsék (*III. A demiurgosz-író és a köznapi írók*). A kezdeményezés a *Szovremennijje zapiszki* folyóirathoz köthető. A hagiográfiai művek az orosz modernizmus mitopoétikai és életalkotási hagyományát vitték tovább, melyek közül Bunyin „Tolsztoj megszabadulása” című könyve a műfaj csúcspontját jelenti: az életrajz benne szent szöveggé éterül át új vallási tanításokat tartalmazva (*Tolsztoj megszabadulása: A hagiográfia mérföldköve*). A szerző kiemeli, hogy Bunyin művészetében a dokumentarizmusra és valóságűrségre irányuló törekvés már a modernizmus meghaladása irányába vezet.

Az utolsó rész (*IV. Az Arszenyev élete után*) konklúzióinak egyike, hogy Bunyin kései alkotásai nem végleges, befejezett művek, nem rendelkeznek sem élesen elkülöníthető határokkal, sem kialakult szűzsével. A bunyini alkotástechnika egyik nívója, hogy a „töredéket” önálló irodalmi műfajként kezeli (*Rövid elbeszélések, vázlatok és az Arszenyev élete második kötete*). A „vázlat” a bunyini próza sajátos műfaja, az esetek többségében nincs különbség az ún. „közbenső szövegek” és a nyomtatásban megjelent művek között. A szerző így arra a következtetésre jut, hogy az 1930-as években Bunyin nem tett különbséget a vázlatos feljegyzések és a kész irodalmi alkotások textusai között.

Jevgenyij Ponomarjov monográfiája kétségkívül mérföldkő a nemzetközi Bunyin-kutatás történetében, amely textológiai kutatási eredményeivel és innovatív módszertanával új távlatokat nyit a Nobel-díjas író emigráns korszakának filológiai vizsgálatában.